

GLASNIK

**ARHIVA I DRUŠTVA ARHIVSKIH RADNIKA
BOSNE I HERCEGOVINE
XXXII/1992-93**

GLAS. ARH. DRUŠ. ARH. RADN. BOSNE I HERCEG.

GOD. 32/1992-93. STR. 1-144

SARAJEVO, 1993.

SAMIJA SARIĆ

KRATKI PRILOZI O ŽIVOTU JEVREJA U BUGOJNU I VLASENICI

O Jevrejima i njihovom društvenom životu i radu imamo dosta podataka u fondovima Arhiva Bosne i Hercegovine, posebno u fondovima iz vremena austrougarske uprave i fondovima između dva rata.¹ U dokumentima ovih fondova i drugim izvorima postojanje jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini datirano je za sredinu XVI vijeka, iako je Jevreja u ovim krajevima bilo i mnogo ranije.

Prije svega, treba naglasiti da se Jevreji na ovome tlu dijele po tradiciji, kulturi, ritusu, izgovoru klasičnog jevrejskog jezika, običajima i drugim specifičnostima, na dvije etničke skupine: Sefarde, južnoevropske Jevreje, potomke izbjeglica iz Španije i Portugalijske s kraja XV vijeka, i Aškenaze, sjeverne i srednjoevropske (njemačke, poljske, mađarske, rumunske i ruske) Jevreje, koji stižu u Bosnu i Hercegovinu sa austrougarskom okupacijom.

Civilnopravni i društveni položaj Jevreja u Bosni i Hercegovini nije bio zakonom regulisan sve do berata sultana Abdul Medžida iz 1840. godine, kojim je imenovan vrhovni rabin u Bosni. Tim beratom je Jevrejima data dozvola da mogu u Bosni graditi sinagoge i otvarati škole, a nakon reformi iz 1856. godine Jevreji učestvuju, kao predstavnici svoje vjere i nacije, u gradskim i zemaljskim vijećima. Što se tiče položaja Jevreja u vrijeme austrougarske okupacije, u građanskim pravima Jevreji su bili izjednačeni sa ostalim etničkim zajednicama i uživali građanska prava kao i ostali građani u Monarhiji.

U vrijeme turske vladavine u Bosni i Hercegovini Jevreji su bili nastanjeni u nekoliko većih mjesta: Sarajevu, Banja Luci, Travniku, a kasnije naseljavaju i druga, manja mjesta koja im omogućavaju egzistenciju.

Organizovane jevrejske opštine do pred drugi svjetski rat bile su u Banja Luci, Bihaću, Bijeljini, Brčkom, Derventi, Doboju, Tuzli, Mostaru, Sanskom Mostu, Rogatici, Sarajevu, Travniku, Visokom, Vlasenici, Zavidovićima, Zenici, Zvorniku i Žepču.² Prema drugim podacima, u periodu između dva svjetska rata u Bosni i Hercegovini su djelovale 23 vjeroispovjedne jevrejske opštine.³ Međutim, zna se da su Jevreji bili nastanjeni i u drugim manjim mjestima, ali nisu mogli osnivati jevrejske opštine prvenstveno zbog malog broja svojih članova, pa su u takvim slučajevima pripadali najbližoj organizovanoj jevrejskoj opštini. Imamo podatke da su Jevreji, iako malobrojni i lošeg materijalnog stanja, pokušavali osnovati svoje opštine, kao

1) Matko Kovačević: Arhivska građa o Jevrejima u fondovima i zbirkama Arhiva Bosne i Hercegovine.

2) Enciklopedija Jugoslavije, knjiga IV, str. 490, 1960.

3) Ljubinka Bašović, Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1941, Sarajevo, 1986, str. 370.

na primjer, u Bugojnu, a pripadali jevrejskoj opštini u Travniku. Iz bogatog fonda arhivske građe Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu izdvojili smo nekoliko dokumenata koji se odnose na Jevreje nastanjene u Bugojnu i Vlasenici.

Prema jednom dokumentu Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu iz 1896. godine,⁴ a koji se odnosi na Jevreje Bugojna, doznajemo da Jevreji Bugojna mole Zemaljsku vladu da im dodijeli dozvolu za osnivanje, kako u dokumentu stoji, "jedne samostalne izraelske opštine u Bugojnu, mada oni pripadaju jevrejskoj opštini u Travniku i redovno plaćaju prinose." Dalje se u dokumentu obrazlaže da bi u slučaju odobrenja, dohoci za novoosnovanu opštinu i dalje bili redovni i dobrovoljni za svakog člana, a iznosili bi 25 forinti mjesečno, kao i "dohoci za tzv. Ahorru." Iz ovih dohodaka plaćalo bi se jedino vjerozakonskom učitelju mjesečno 16 forinti, koji će ujedno biti i "čatac (Vorbeter) i mesar (schlachter)." Ostatak novca ulagao bi se u novčani zavod kako bi se vremenom obezbijedila uštedovina za izgradnju "hrama i bogomoljnice," jer vjersku službu (obred) obavljaju u kući Avrama Saloma, koji se obavezao da će jedna soba u njegovom stanu biti na raspolaganju sve do momenta izgradnje tempa.

U 1896. godini Jevreji Bugojna su pokušali dobiti i dozvolu za otvaranje jevrejskog groblja u Bugojnu, pošto su svoje mrtve morali sahranjivati u Travniku, a time su bili izloženi većim izdacima i neprijatnostima prilikom transportovanja. U dokumentu naslovljenom na Zemaljsku vladu u Sarajevu stoji kako bi u slučaju da Zemaljska vlada odobri izgradnju jevrejskog groblja u Bugojnu, Ludvig Grof, jedan od bogatijih Jevreja grada Bugojna, poklonio za izgradnju groblja svoje zemljište u srezu Bugojno, i to parcelu 517/2 katastarske opštine Bugojno u površini 1 dunum i 41 m², te snosio sve troškove oko uređenja groblja. U potpisu ovog dokumenta za starješine izabrani su: predsjednik Avram Salom, zamjenik Ludvig Grof, blagajnik Mordo S. Atias, te članovi Odbora Samuel Baruch i Heim S. Atias.

U jednom drugom dokumentu, koji se, također, odnosi na podatke o Jevrejima bugojanskog sreza, doznajemo o broju jevrejskih porodica u Bugojnu, Donjem Vakufu, Kupresu i Duvnu čiji spisak objavljujemo u cjelosti.⁵ U Bugojnu je, prema tome dokumentu, u 1896. godini živjelo ukupno 19 porodica sa 67 članova. U slučaju osnivanja jevrejske opštine Bugojno, ovoj opštini bi pristupile i 2 porodice iz Županjca (Duvna), 2 porodice sa 13 članova iz Donjeg Vakufa i jedna porodica sa 3 člana iz Kupresa, pa bi ukupan broj članova jevrejske opštine u Bugojnu bio 90 članova. Na osnovu građe sa kojom raspoložemo, u periodu od 1896. do 1905. godine nije došlo do osnivanja jevrejske opštine u Bugojnu.

U 1905. godini izabran je Odbor od četiri člana (Ludvig Grof, Isidor Atias, Herman Šprung i Samuel Baruch), koji je nastavio rad na osnivanju jevrejske opštine u Bugojnu. U dokumentu naslovljenom Zemaljskoj vladi u Sarajevu⁶, Odbor šalje četiri primjerka Pravila Jevrejske opštine u Bugojnu na odobrenje, što znači da se sam

4) ABH, ZVS, šifra 7/31/1 - 1896.

5) ABH, ZVS, šifra 7/31/2 - 1896. Spisak Jevreja koji su živjeli u Bugojnu, Duvnu, Kupresu i Donjem Vakufu: - Bugojno: Avram Salom (8 članova), Ludvig Grof (4 člana), Samuel Baruch (6 članova), Chaim S. Attias (6 članova), Mordo S. Attias (5 članova), Bachor Baruch (4 člana), Ignatz Grof (1 član), Avram Attias (4 člana), Elias Altarac (5 članova), Jachiel Attias (1 član), David Attias (5 članova), Jozef Pinto (5 članova), Mošo A. Salom (1 član), David A. Salom (1 član), Mordo I. Salom (1 član), Mošo Papo (1 član), Isak I. Attias (1 član), Sigmund Weiss (4 člana) i Filip Becker (4 člana); iz Županjca (Duvno): Mordo A. Attias (4 člana); iz Kupresa: Chaim A. Attias (3 člana) i iz Donjeg Vakufa Avram Baruch (7 članova) i Chaim Baruch (5 članova).

6) ABH, ZVS, šifra 104/1/6 - 1905.

čin priznavanja i osnivanja ove opštine bliži kraju. Nažalost, pravila u ovom dokumentu nedostaju, ali iz popratnog akta je vidljivo da su poslata. U popratnom aktu se, također, naglašava da su prinosi opštine veoma mali i da iznose samo 55 kruna mjesečno, ali se vjeruje da će se opština moći izdržavati, jer članovi prilikom praznika uplaćuju pristojne sume. Dosta lijepje prihode će dobiti i od prodaje sjedišta za vrijeme velikih praznika, jer opština u 1905. godini već broji preko 100 duša. U aktu se naglašava da Jevreji Bugojna namjeravaju, vremenom, osnovati i školu.

U jednom kratkom izvještaju sreskog ureda u Bugojnu iz 1912. godine⁷, koji se podnosi okružnoj oblasti u Travniku, vidi se da u Bugojnu još nije organizirana opština niti "sefardskog niti mađarskog rituala." Međutim, sreskom uredu je poznato da Jevreji u Bugojnu imaju bogomolju i groblje koje koriste i "Austrijanci, Mađari i domaći" i koji, dakle, čine jednu zajedničku opštinu, koja nije organizovana, ali je vodi predsjednik koga biraju između sebe na godinu dana. Za 1912. godinu, kako stoji u aktu, na tom položaju je bio Isidor Baruch. Na osnovu ovoga akta možemo zaključiti da su Jevreji Bugojna u periodu 1896-1912. godina uspjeli ostvariti neke od svojih zahtjeva. Prije svega, dobili su svoju bogomolju, groblje i opštinu, koja, istina, nije bila zvanično organizovana, ali su zajednički istupali u svim svojim zahtjevima. Posebno treba naglasiti činjenicu da su Jevreji Sefardi i Aškenazi (u Bugojno su dolaskom austro-ugarske uprave naseljene još četiri porodice Aškenaza sa 13 članova) u Bugojnu organizovani u jednu zajednicu.

U ovom kratkom prikazu života i rada Jevreja Bugojna na osnovu dokumenata, dodajemo i podatke, odnosno spisak protokolisanih trgovačkih firmi u Bugojnu od 1883. do 1918. godine.⁸

KRATAK PRILOG O ŽIVOTU JEVREJA VLASENICE

Naglasili smo da u Arhivu Bosne i Hercegovine ima dosta podataka o životu i radu Jevreja u Bosni i Hercegovini, pa ovdje objavljujemo još jedan kratak izvještaj o životu Jevreja u Vlasenici.⁹ Prema tom dokumentu, okružna oblast u Tuzli izvještava da u 1911. godini u Vlasenici živi 7 porodica sa 51 članom Sefarda i 5 porodica sa 17 članova austro-ugarskih Jevreja. Duhovne opštine nemaju, kao ni konfesionalne škole, te njihova djeca pohađaju tamošnju narodnu osnovnu školu. Pošto u školi nisu imali vjeroučitelja, morali su pronaći jednog učitelja, obezbijediti mu stan i mjesečnu platu od 28 kruna.

Sinagoge u Vlasenici također nisu imali, pa su "Božju službu i obrede vršili u jednoj maloj i tijesnoj kućici, koju je u tu svrhu trgovac Avram Altarac besplatno ustupio." U navedenom dokumentu stoji da su Jevreji Vlasenice još dvije godine ranije počeli sabirati pomalo, između sebe, prinose za kupovinu jednog prikladnog zemljišta za gradnju templu. Sreski načelnik Vlasenice izražava bojazan da do izgradnje templu može doći, jer su u Vlasenici, osim dvije porodice, naročito "sefardski Jevreji ovdje gola sirotinja." Zato se preporučuje da se žiteljima Vlasenice dodijeli iz sredstava okruga Tuzla jedna primjerna svota.

7) ABH, ZVS, šifra 57/3/2 - 1912.

8) Ilijas Hadžibegović, Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu XIX i XX stoljeća, Sarajevo, 1991, str. 73. Spisak protokolisanih firmi: Altarac Solomon, 1885. godina (firma se prvi put spominje 1885. godine), Atijas Solomon Haim, 1894. g., Atijas S. Mordehaj, 1895. g., Baruch Samuel, 1901. g., Grof Ludvig, 1904. g., Grof Rudolf, 1914. g., Salom Ušćuplija Abraham, 1885. g.

9) ABH, ZVS, šifra 57/2/5 - 1912.

**GLASNIK
ARHIVA I DRUŠTVA ARHIVSKIH RADNIKA
BOSNE I HERCEGOVINE**

ČLANOVI REDAKCIJE:

*Mutko Kovačević, predsjednik
Marija Divčić, sekretar
dr. Ahmed Hadžirović, član
mr. Azem Kozar, član
Slobodan Kristić, član
Jovan Malešić, član
Sanija Sarić, član*

Glavni i odgovorni urednik:

Mutko Kovačević

GLASNIK izlazi jednom godišnje. Sjedište redakcije je u Državnom arhivu R/F Bosne i Hercegovine, Sarajevo, tel. 071/640-175

Štampanje ovog broja omogućili su Državni arhiv Republike Bosne i Hercegovine i Istorijski arhiv Sarajevo, a finansijski su pomogli SOROŠ FONDACIJA - Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine i Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Republike Bosne i Hercegovine